

МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ «ЛІНГВІСТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ У ВИМІРАХ СЬОГОДЕННЯ»

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-272-5-22>

Вавдійчик В. В.,

студентка II курсу магістратури

*Навчально-наукового інституту філології та журналістики
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*

ВІЙСЬКОВА ТЕРМІНОЛОГІЯ В РОМАНІ В. ШКЛЯРА «ЧОРНЕ СОНЦЕ»: СЕМАНТИЧНИЙ ВИМІР

На сучасному етапі розвитку лінгвістика є досить актуальною та необхідною наукою, за допомогою положень якої вирішується низка проблем, що виникають у процесі розуміння та перекладу різних термінів, важливим інструментом уникнення інтерференції, непорозуміння та помилок при використанні термінології у різних сферах суспільних відносин.

Військова термінологія як одна з найдавніших професійних терміносистем неодноразово ставала предметом лінгвістичних розвідок таких науковців, як Кравець С. В., Колган О. В., Артьомова Г. О., Литовченко І., Балабін В.В., Старух В. О., Кубіцький В. І., Андріянова О. Я., Василько З. С. Щодо аналізу військової термінології у творах українських митців, зокрема романах Шкляра В., то тут варто згадати наукові праці відомих вітчизняних і зарубіжних учених: Панасюк К., Десятник А. О., Іваненко І. М., Дубинець З. О., Вишневської Г. та інші.

Наразі військова термінологія, передовсім у романі «Чорне сонце», є безсумнівно й водночас сумно **актуальною** темою дослідження, оскільки у творі йдеться про військових полку «Азов». Тож наше дослідження має не лише лінгвістичну цінність, але й історико-патріотичну, адже з мови починається нація.

Метою нашої роботи є дослідження семантичних особливостей військової термінології в романі Шкляра В. «Чорне сонце».

Мета роботи передбачає роз'яснення таких **завдань**: 1) дослідити історичні передумови формування української військової термінології; 2) описати тлумачення військової термінології в українському мовознавстві; 3) з'ясувати військову термінологію в українській

літературі; 4) визначити семантико-тематичні групи військової термінології в романі В. Шкляра «Чорне сонце».

До основних **ознак терміну** належать: системність, точність, прагнення до однозначності, наявність дефініції, кодифікація у словниках, утворення на основі національної мови або запозичення, одиниця словникового (термінологічного) фонду, реалізована в усному мовленні або фахових текстах тощо.

Українська військова термінологія переживала періоди розквіту в часи державної незалежності та визвольних змагань і періоди занепаду внаслідок штучної русифікації, колонізації та германізації військової лексики української мови з паралельним вилученням термінів, створених на основі власної мови.

Отже, можемо виокремити такі етапи формування та розвитку військової лексики української мови [1, с. 18]:

1) перший етап включає 11–13 ст. У писемних пам'ятках цього періоду зафіксовані такі праслов'янські терміни: *сорочка*, *броня*, *панцирь* та ін.;

2) другий етап відповідає рокам козацького панування (XVII – початок XVIII ст.). Характеризується появою військових концепцій іношомовного походження: *отаман*, *кунтуш*, *обшлаг*, *шабля*, *булава*, *кутас* тощо;

3) третій етап розвитку (кінець XVIII–XIX ст.) пов'язаний з активним входженням в український термінологічний простір європейської військової лексики, зокрема з німецької та французької мов: *лампас*, *мундир*, *штиблетти*, *шарф* та ін.;

4) четвертий етап (кінець XIX ст.) тісно пов'язаний з діяльністю військових організацій «Січ», «Сокіл», легіонів УСС та УГА. В основу його терміносистеми лягли запозичення з німецької, польської та інших мов;

5) п'ятий етап (перша половина XX ст.) – найбільш інтенсивний, хоча й фрагментарний період розвитку військової лексики української мови, що характеризується частковою систематизацією військової лексики;

6) від 1939 до 1990 рр. спостерігається помітне уповільнення розвитку військової лексики, її занепад. Українська військова термінологія максимально наближалася до російської, адаптувалася до російської вимови, відображаючи мовну політику СРСР. Так, введено назви *уніформа*, *епікірування*, вилучено українські *однострій*, *спорядження* тощо;

7) сьомий етап (від 1991 р.) розпочався з моменту здобуття Україною суверенітету й представлений процесами перегляду,

відродження, упорядкування та формування української військової термінології.

Під **військовим терміном** ми розуміємо слово, словосполучення або аббревіатуру, що позначають об'єкт (явище, процес) у сфері військової діяльності на основі номінативності, репрезентативності, однозначності, унормованості, семантико-стилістичної нейтральності та інваріантності, що потребує обов'язкового вирішення при перекладі [3, с. 13].

У сучасному мовознавстві виділяють низку тематичних груп військової лексики [2]:

- 1) військовий маневр (*маневр, мари*);
- 2) військова тактика і стратегія, військові дії (*розвідка, диверсія, оточення, наступ*);
- 3) військові частини та роди військ, вид військової служби (*батальйон, частина*);
- 4) військова техніка (*обладнання*);
- 5) назви зброї та її частин (*кобури, патрони*);
- 6) назви вогнепальної зброї (*гармата, маузер, великокаліберні кулемети, ніж, складаний ніжик*);
- 7) назви холодної зброї (*ніж, шабля*);
- 8) військове управління та його діяльність (*генерал, полковник, командувач фронтом*);
- 9) атрибути військової сили; військові регалії та символіка (*медаль, орден*);
- 10) воїн, зброєносець (*воїн*);
- 11) військово-транспортна техніка та її складові (*літак, машина*);
- 12) полон, поранення (*полонений, розстріл*);
- 13) назви оборонних і фортифікаційних споруд (*окоп, дзот*);

Військова лексика роману «Чорне сонце» В. Шкляра складається з активної та пасивної. Усі зазначені вище тематичні групи військової термінології представлені в аналізованому романі, проте в межах нашого дослідження хочемо звернути увагу на особливий різновид військової термінології, що набув поширення останніми роками, – позивні.

Головні герої повісті «Чорне сонце» – бійці полку «Азов» – замість справжніх імен мають зовнішні посади (псевдоніми, позивні). Автор описує воїнів, які йдуть у бій. Серед них виділяється *Танцівниця*, хода якого нагадує танець, ритуал («...зм, якби ви бачили, як гарно в цьому танці ходила Танцівниця – то зигзагом, то присідом, суміш з бойовий стрибок і танго смерті... [5, с.40]).

Літературно-художній антропонім *Маестро* належить сорокасемирічному дідусеві, який воював уже на четвертій війні. «Він грав на всіх

інструментах – від гітари до банджо» [5, с. 42], а тому й отримав псевдо-Маестро («Почесне ім'я видатного музиканта, композитора, художника» [5, с. 636]). Але поважали його і за вік, і за вміння битися («Хлопці, – сказав маестро, – ось моя панна, бо ви, старі лиси, знаєте, що я нічого не вмю, як битися» [5, с. 108]).

Автор називає *Ідеолога* серйозною фігурою, він повинен відстоювати якусь точку зору, якісь ідеї. У повісті «*Ідеолог – заступник командира в справах ідеології*» [5, с. 26]. У нього є інший позивний *Єдиноріг*. Як зазначає автор: «*За фікс лінія, з якої її не зрушиш навіть танком. З єдинорогами не буває або-або. Тільки – ой гачок!*» [5, с.42]. Ці два позивні лише доповнюють один одного.

Автор виводить загальні назви для бійців «Азову»: *бійці «чорного корпусу», чорні чоловічки, чорні пантери, чорні запорожці*. Епітет чорний указує на колір біди, війни, страждань, розрухи, смерті. А вони пройшли всі кола пекла, вони безстрашні й незламні. «*Ми завжди готові до неї, до смерті, ми перемогли страх ще на Майдані, коли пішли на кулі з дерев'яними щитами, коли поруч падали мертві друзі, а ми йшли і йшли до останнього...*» [5, с. 74].

Отже, у роботі було досліджено науково-практичні підходи до розуміння військової термінології у сучасній лінгвістиці, зокрема описано тлумачення військової термінології в українському мовознавстві; опрацьовано шляхи й етапи формування української військової термінології; визначено семантико-тематичні групи військової термінології в романі В. Шкляра «Чорне сонце».

Проведений аналіз засвідчив, що термінологічна лексика в українській художній літературі має ті самі особливості, що й у науковому стилі. Військові терміни мають семантико-тематичну організацію подібну до сучасної української мови загалом.

Список використаних джерел:

1. Баран І. М., Бойко Н. І. Мілітарна лексика в поетичній творчості Василя Симоненка. *Арватівські читання 2022* : збірник тез доповідей Всеукраїнської студентської науково-практичної інтернет-конференції, 20 травня 2022 року. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя. 2022. С. 17–21.
2. Колган Е., Данільченко І. (2018). Терміни військової справи як елементи художніх засобів історичного роману у віршах Л. Костенко «Маруся Чурай». *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Серія «Філологія»*. 1(69). 2018 С. 193–195.

3. Литовченко І. Динамічні процеси у військовій лексиці української мови (назви зброї, амуніції, споруд) : монографія; за ред. проф. Ж. В. Колоїз. Кривий Ріг : Вид. Р. А. Козлов, 2016. 206 с.
4. Матіос Марія. Приватний щоденник. Майдан. Війна. Львів : ЛА Піраміда. 2015. 356 с.
5. Шкляр В. Чорне сонце : збірка; худож. Маріанна Пащук. 2-ге вид. Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2018. 304 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-272-5-23>

Глуховцева К. Д.,
*доктор філологічних наук,
професор кафедри української мови
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»*

Глуховцева І. Я.,
*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української філології та журналістики
Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*

ПАВЛО ГРИЦЕНКО ПРО РИСИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ДЕРЖАВНОЇ

Конституцією України проголошено, що державною мовою в Україні є українська мова. Це означає, що «українська мова як державна є обов'язковим засобом спілкування на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування (мова актів, роботи, діловодства, документації тощо), а також в інших публічних сферах суспільного життя, які визначаються законом» [7, с. 14].

Виходячи зі статусу й місця української мови в житті нашого суспільства, хочемо визначити основні риси української мови як державної, спираючись при цьому на праці українського мовознавця, доктора філологічних наук, професора, директора Інституту української мови НАН України Павла Гриценка, який у серії телепередач, багатьох публіцистичних статтях порушує актуальні для сьогодення питання функціонування української мови, адресуючи їх і політикам, і науковцям, і історикам, і пересічним мешканцям України, аби привернути увагу до гострих мовних проблем, розв'язати наявні ще